

УДК: 159.923.2

© Меднікова Г.І., 2012 р.

Г.І. Меднікова
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ВАРІАНТАМИ СТРУКТУРИ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

У статті представлені результати емпіричного дослідження особливостей самоактуалізації студентів у залежності від варіантів структури ставлення до себе. Виділено чотири групи досліджуваних-студентів з різними варіантами структури ставлення до себе. Визначено, що групи досліджуваних з різними варіантами структури ставлення до себе розрізняються за більшістю параметрів самоактуалізації.

Ключові слова: самоактуалізація, структура ставлення до себе, студентський вік.

А.И. Медникова

ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ С РАЗНЫМИ ВАРИАНТАМИ СТРУКТУРЫ САМООТНОШЕНИЯ

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей самоактуализации студентов в зависимости от вариантов структуры их самоотношения. Выделено четыре группы испытуемых-студентов с различными вариантами структуры самоотношения. Определено, что группы испытуемых с разными вариантами структуры различаются по большинству параметров самоактуализации.

Ключевые слова: самоактуализация, самоотношение, структура, студенческий возраст.

G.I. Mednikova

SELF-ACTUALIZATION CHARACTERISTIC FEATURES OF THE STUDENTS WITH DIFFERENT VARIANTS OF SELF-ATTITUDE STRUCTURE

The article presents the empirical research results of self-actualization characteristic features of the students in accordance with their self-attitude structure variants. Four groups of students-survivors with different variants of self-attitude structures have been distinguished. It has been defined that the survivors groups with different variants of structure vary in the majority of self-actualization characteristics.

Key words: self-actualization, self-attitude, structure, students.

Студентський вік відповідає юнацькому періоду розвитку людини. У якості головних психічних новоутворень юнацького віку дослідниками виділяються глибока рефлексія, установка на свідому побудову власного життя, що передбачає активний розвиток самосвідомості (Б.С. Волков, І.І. Гуткина, Є.І. Ісаєв, І.Ю Кулагіна, В.С. Мухіна, В.І. Слободчиков та ін.).

У психології проблемі ставлення особистості до себе присвячена значна кількість теоретичних і експериментальних досліджень вітчизняних та закордонних авторів (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, О.М. Колишко, О.М. Леонтєв, М.І. Лісіна, В.С. Мерлін, В.М. М'ясищев, С.Р. Пантїлеєв, С.Л. Рубінштейн, Н.І. Сарджвеладзе, О.Т. Соколова, В.В. Столін, Р. Бернс, У. Джеймс, С. Куперсміт, Дж. Маккарти, М. Розенберг та інші), які розглядали його у контексті як проблеми розвитку особистості, так і проблеми самосвідомості.

Більшістю авторів ставлення до себе розглядається як емоційний компонент самосвідомості, визнається його значна роль у становленні особистісної зрілості та функціонуванні здорової особистості. У дослідженнях встановлено тісний зв'язок ставлення до себе особистості та інших її проявів, зокрема, здатності до саморозвитку, до саморегуляції, активності, реалізації творчого потенціалу.

Було здійснено і вивчення зв'язку ставлення до себе та самоактуалізації, у основу яких було покладено ідею А. Маслоу, згідно якої знання особистості стосовно себе та її ставлення до себе знаходяться у залежності від вираженості потреби особистості у самоактуалізації. Однак у більшості цих досліджень автори зосереджували свою увагу та вивченні кореляційних зв'язків між окремими показниками ставлення до себе та самоактуалізації. Незважаючи на наукову цінність даних досліджень, слід зазначити, що при цьому не враховується фактична структура ставлення до себе, варіативність можливих комбінацій показників як ставлення до себе, так і самоактуалізації.

Мета даної статті – визначити характеристики самоактуалізації представників студентського віку з різними варіантами структури ставлення до себе.

Дослідження проводилося із використанням опитувальників «Методика дослідження ставлення до себе» С.Р. Пантїлеєва і «Самоактуалізаційний тест» (САТ) у адаптації Ю.Є. Альшиної, Л.Я. Гозмана, М.В. Загики и М.В. Кроз). У дослідженні брали участь 150 студентів Харківського національного педагогіч-

ного університету імені Г.С. Сковороди та Української інженерно-педагогічної академії віком 19-20 років.

Результати застосування опитувальника С.Р. Пантилеєва були піддані обробці за методом прямої комбінації факторного аналізу та автоматичної класифікації. При прямій комбінації спочатку проводиться групування ознак (факторизація), а потім за допомогою методів автоматичної класифікації у кожній виділеній групі параметрів здійснюється групування досліджуваних. Така комбінації факторного та кластерного аналізу дозволяє досліднику отримати інформацію про фактори та особливості розподілу досліджуваних за кожним фактором. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою пакету статистичних програм SPSS 20.0.

Таким чином, результати факторного аналізу послужили основою для кластеризації даних з метою виділення груп досліджуваних, що мають сході прояви перемінних ставлення до себе.

Таблиця 1

Середні значення показників ставлення до себе у групах досліджуваних, що відповідають виділеним кластерам

Шкала	Групи							
	1		2		3		4	
	\bar{x}	s	\bar{x}	s	\bar{x}	s	\bar{x}	s
Відкритість-закритість	6,533	1,525	5,563	1,209	7,071	1,439	5,969	1,403
Самовпевненість	6,468	1,042	6,063	1,806	6,857	0,864	5,121	1,111
Самокерівництво	6,068	1,818	6,375	1,310	6,500	1,557	5,030	1,845
Відображене ставлення до себе	7,300	1,512	6,750	1,653	6,643	0,929	5,364	1,475
Самоцінність	8,567	1,331	7,313	1,196	7,143	1,460	6,455	1,348
Самоприйняття	7,567	1,194	7,875	1,310	6,071	1,141	5,879	1,111
Самоприв'язаність	6,333	1,668	6,250	2,017	5,357	1,646	4,788	1,850
Внутрішня конфліктність	4,867	1,899	7,063	0,772	4,143	0,663	5,606	0,934
Самозвинувачення	3,367	1,326	6,000	1,592	2,714	1,267	5,546	1,460

За результатами кластеризації методом к-середніх (з попереднім проведенням кластеризації за допомогою ієрархічних методів) було виділено 4 кластери спостережень. До 1 кластеру увійшло 32,26% вибірки, до 2 кластеру –

17,21%, до 3 кластеру –15,05%, до 4 кластеру –35,48%). Для кожного кластеру були визначені середні значення за показниками ставлення до себе (табл. 1).

Перша група досліджуваних вирізняється поміж інших найбільш високим показником самоцінності, самоприв'язаності, відображеного самоствавлення, низькими показниками внутрішньої конфліктності та самозвинувачення. Друга група характеризується найбільш низьким показником за шкалою відкритості-закритості, найбільш високими показниками самоприйняття, внутрішньої конфліктності та самозвинувачення, високим показником самоприв'язаності. Третя група відрізняється найбільш високими показниками за шкалами відкритості-закритості, самовпевненості, самокерівництва, найнижчими показниками за шкалами внутрішньої конфліктності та самозвинувачення. По четвертій групі досліджуваних визначено найнижчі показники за шкалами самовпевненості, самокерівництва, відображеного самоствавлення самоцінності, самоприйняття та самоприв'язаності, а також достатньо високі, відносно 1 та 3 груп, показники за шкалами внутрішньої конфліктності та самозвинувачення, хоча ці показники і нижчі, ніж у 2 групі. Треба зазначити, що вживаючи термін «високі показники» або «низькі показники» ми маємо на увазі величину показників відносно інших груп досліджуваних. Якщо порівнювати показники із нормативом методики С.Р. Панталеєва, то всі показники крім двох входять у нормативні межі. Високий відносно нормативу результат (8,567) отримано за шкалою самоцінності по першій групі і низький результат за шкалою самозвинувачення (2,714) по третій групі.

У таблиці 2 наведено результати за параметрами самоактуалізації по чотирьох групах досліджуваних. За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу було визначено статистично значущі розрізнення між групами за такими параметрами: компетентність у часі, підтримки, ціннісних орієнтацій, гнучкості поведінки, самоповаги, самоприйняття, прийняття агресії, контактності, креативності.

Попарне порівняння середніх показників за параметрами самоактуалізації по групах досліджуваних із використання t-критерію Стьюдента показало, що за основними показниками самоактуалізації, у якості яких виступають компетентність у часі і підтримка статистично значущі розрізнення спостерігаються при попарному порівнянні першої групи із другою і четвертою, другої із третьою та третьої і четвертої груп (табл. 3). Аналогічна картина спостерігається і при попарному порівнянні груп за показниками гнучкості поведінки, самоповаги, самоприйняття, контактності.

Таблиця 2

Середні значення показників самоактуалізації в групах досліджуваних з різними варіантами структури ставлення до себе (сирі бали)

Шкала	Групи								F	p
	1		2		3		4			
	\bar{x}	s	\bar{x}	s	\bar{x}	s	\bar{x}	s		
Компетентності у часі	9,37	1,71	7,00	2,58	9,36	2,71	7,52	2,35	6,233	,001
Підтримки	51,07	9,24	42,13	6,72	51,07	9,39	42,23	9,75	7,263	,000
Ціннісних орієнтацій	12,27	2,03	10,56	2,50	13,71	2,13	10,16	3,34	7,447	,000
Гнучкості поведінки	12,93	2,83	10,63	2,78	13,93	2,89	10,55	3,82	5,584	,001
Сензитивності	7,23	2,32	6,81	2,56	6,79	2,36	6,32	2,33	0,751	,524
Спонтанності	7,6	2,52	6,25	2,08	7,43	2,07	6,39	2,29	2,097	,106
Самоповаги	10,7	2,29	8,13	2,09	11,36	2,76	7,97	2,92	9,827	,000
Самоприйняття	11,9	3,49	8,81	2,61	12,14	3,18	8,71	3,86	6,671	,000
Уявлень про природу людини	5,07	1,85	4,69	1,89	5,36	1,74	5,20	1,83	0,393	,758
Синергії	3,53	1,31	3,19	1,27	3,93	1,33	3,33	1,12	1,052	,374
Прийняття агресії	8,77	2,87	7,00	2,53	7,14	2,25	7,10	2,60	2,726	,049
Контактності	10,60	2,91	8,31	2,65	10,86	2,59	8,77	2,78	4,308	,007
Пізнавальних потреб	5,10	2,09	4,94	1,69	5,14	1,51	4,73	1,70	0,264	,851
Креативності	6,67	2,01	5,69	1,88	6,00	1,71	5,13	2,16	3,011	,035

Вищі показники за цими параметрами самоактуалізації зареєстровані у першій та третій, а нижчі – у другій та четвертій групах. За параметром ціннісних орієнтацій статистично значущі розрізнення спостерігаються між показни-

ками всіх груп крім другої та четвертої. Саме у цих двох групах показники найнижчі, а найвищий показник зареєстровано у третій групі.

За параметрами спонтанності та прийняття агресії значущі розрізнення визначено між показниками першої групи у порівнянні із другою та четвертою групами. У першій групі показники за цими параметрами самоактуалізації значуще вищі, ніж у другій та четвертій групах. За параметром прийняття агресії значущі розрізнення визначено між показниками першої групи у порівнянні із другою та четвертою групами. У першій групі показник значуще вищий, ніж у другій та четвертій групах. За параметром креативності значуще розрізнення визначено лише між показниками першої та четвертої груп. У першій групі показники значно вищі, ніж у четвертої.

Таблиця 3

Значущість розрізень середніх показників самоактуалізації по групах досліджуваних з різними варіантами структури ставлення до себе

Шкали	Значення t-критерію Стьюдента при порівнянні груп					
	1 и 2	1 и 3	1 и 4	2 и 3	2 и 4	3 и 4
Компетентності у часі	3,729***	0,14	3,505***	-2,439*	-0,69	2,321*
Підтримки	3,412***	-0,002	3,633***	-3,03**	-0,037	2,85**
Ціннісних орієнтацій	2,497**	-2,168*	2,963**	-3,687**	0,423	3,65***
Гнучкості поведінки	2,653**	-1,079	2,764**	-3,184**	0,071	2,944**
Сензитивності	0,566	0,594	1,531	0,03	0,661	0,615
Спонтанності	1,982*	0,221	1,965*	-1,553	-0,2	1,454
Самоповаги	3,737***	-0,830	4,061***	-3,639***	0,191	3,668***
Самоприйняття	3,094**	-0,220	3,381***	-3,147**	0,096	2,908**
Уявлень про природу людини	0,656	-0,493	-0,280	-1,006	-0,896	0,27
Синергії	0,862	-0,930	0,636	-1,557	-0,4	1,544
Прийняття агресії	2,067*	1,861	2,354*	-0,162	-0,125	0,053
Контактності	2,618**	-0,282	2,498**	-2,647**	-0,537	2,373*
Пізнавальних потреб	0,267	-0,89	0,745	-0,348	0,388	0,769
Креативності	1,609	1,073	2,848**	-0,473	0,864	1,318

Примітка: * - $p=0,05$, ** - $p=0,01$, *** - $p=0,001$.

Аналіз даних за показниками параметрів самоактуалізації, отриманих по чотирьох групах досліджуваних-студентів із різними варіантами структури ста-

влення до себе показав, що за такими параметрами самоактуалізації як компетентність у часі, підтримка, гнучкість поведінки, самоповага, самоприйняття, контактність найвищі показники отримані по першій та третій групах. Крім того, по першій групі спостерігаються вищі, ніж у другій та четвертій групах показники за параметрами спонтанності, прийняття агресії і креативності. По третій групі спостерігаються найвищий серед чотирьох груп показник за параметром ціннісних орієнтацій. По другій та четвертій групах практично за всіма параметрами самоактуалізації зареєстровано нижчі порівняно з двома іншими групами показники.

Таким чином, можна окреслити особливості самоактуалізації студентів з різними варіантами структури ставлення до себе. Для студентів, що увійшли до першої та третьої груп більш характерними, порівняно з іншими групами, є: здатність жити теперішнім й сприймати минуле, теперішнє і майбутнє цілісно; достатньо високий ступінь незалежності цінностей і поведінки від зовнішнього впливу; здатність реалізовувати свої цінності у поведінці, взаємодіяти з оточуючим світом, швидко і адекватно реагувати на мінливі ситуації; оцінка власних досягнень та повага себе через них; сприйняття себе зі своїми позитивними сторонами та недоліками; здатність до встановлення тісних контактів з людьми.

По першій групі визначено крім означених характеристик здатність спонтанно демонструвати свої почуття, вміння сприймати свою агресивність на належному рівні, вираженість творчої спрямованості особистості. По третій групі визначено крім означених характеристик можливість розділяти цінності самоактуалізованої особистості. У студентів, що увійшли до другої та четвертої груп, означені самоактуалізаційні характеристики виражені у найменшому ступені. Отримані розрізнення у показниках самоактуалізації можна пояснити особливостями ставлення до себе представників виділених груп. Так представників третьої групи відрізняють найбільш високі показники за шкалами відкритості, самовпевненості та самокерівництва, що входять до узагальненого фактору самоповаги. Слід зазначити, що шкала відкритості виражає глибоке або поверх-

неве проникнення у себе, відкрите або закрите (захисне) ставлення до себе. Чим більш високим є показник за цією шкалою, тим більш виразною є тенденція до конформності або вираженості мотивації соціального схвалення. Крім того у представників даної групи зафіксовано наднормативне заниження за шкалою самозвинувачення, що може вказувати на надмірне самовдоволення.

Для першої групи характерні найбільш високі показники самоцінності, самоприв'язаності, що входять до узагальненого фактору аутосимпатії, та відображеного самоствалення, що входить до узагальненого фактору самоповаги. Для обох цих груп характерними є відносно низькі показники за шкалами внутрішньої конфліктності та самозвинувачення, що входять до узагальненого фактору самоприниження. Друга група характеризується найбільш низьким показником за шкалою відкритості, що вказує на наявність достатньо вираженої критичності у ставленні до себе, глибокого усвідомлення себе, внутрішньої чесності й відкритості, найбільш високими показниками самоприйняття, внутрішньої конфліктності та самозвинувачення. Порівняно високі показники самоприйняття у представників першої та другої груп вказують на більш виразні, ніж у представників третьої і особливо четвертої груп, тенденції до консервативної самодостатності, заперечення можливості і бажання розвитку власного Я, збереження наявного Я-образу, навіть якщо він є неадекватним. Наявність у представників другої групи у структурі ставлення до себе рис відкритості та самоприйняття, які певним чином входять у протиріччя, може бути основою досить високої внутрішньої конфліктності. Четверту групу відрізняють відносно низькі показники за шкалами, що входять до узагальнених факторів самоповаги і аутосимпатії, і досить високі показники за шкалами, що входять до узагальненого фактору самоприниження.

Ставлення до себе має індивідуальну специфіку, обумовлену тим, що його компоненти організовані за принципом динамічної ієрархічної системи. Саме тому одні люди глобальне ставлення до себе переживають переважно у формі самоповаги, а інші – у формі симпатії до себе. Але в обох цих випадках мо-

ва може йти про позитивно зафарбоване глобальне ставлення до себе. У випадку переважаючого переживання ставлення до себе у формі самоприниження спостерігається центрованість на негативних переживаннях «Я», підвищена внутрішня конфліктність та схильність до самозвинувачення, що не може не позначатися на специфіці процесів самоактуалізації. Порівняно високі показники за шкалою внутрішньої конфліктності, визначені у представників другої та четвертої груп, свідчать про наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгоди із собою, що може вказувати на наявність кризових явищ, які можуть зумовлювати як негативні, так і позитивні зрушення у розвитку особистості.

Висновок. Результати, отримані у ході дослідження свідчать, що між структурою та змістовними особливостями ставлення до себе і самоактуалізацією студентів існує досить суттєвий зв'язок. Визначено, що при певних варіантах структури ставлення до себе більш яскраво проявляють себе самоактуалізаційні тенденції. У той же час, змістовний аналіз компонентів ставлення до себе показав, що за наявності у структурі ставлення до себе певних бар'єрів самоактуалізації присутні і такі особливості самоставлення, які можуть відбивати потенціал подальшого особистісного зростання і самоактуалізації. І навпаки, у структурі ставлення до себе студентів з більш вираженою тенденцією до самоактуалізації присутні характеристики, які у подальшому можуть сприяти гальмуванню процесу самоактуалізації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні зв'язків між факторною структурою ставлення до себе у визначених групах досліджуваних і параметрами самоактуалізації,